

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

**НАЦІОНАЛЬНИЙ ЮРИДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЯРОСЛАВА МУДРОГО**

ЦИЛЮРИК РИММА АНАТОЛІВНА

УДК 349.414:631.147(477)

**ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ
ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ ДІЛЯНОК
ДЛЯ ОРГАНІЧНОГО ЗЕМЛЕРОБСТВА**

12.00.06 «Земельне право; аграрне право;
екологічне право; природоресурсне право»

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Харків – 2019

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі земельного та аграрного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник :

доктор юридичних наук, професор **Шульга Михайло Васильович**, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, завідувач кафедри земельного та аграрного права.

Офіційні опоненти:

доктор юридичних наук, професор **Кулинич Павло Федотович**, Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, завідувач сектору проблем аграрного та земельного права;

кандидат юридичних наук, доцент **Засць Олена Іванівна**, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, доцент кафедри земельного та аграрного права.

Захист відбудеться 11 червня 2019 р. о 13.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 64.086.04 у Національному юридичному університеті імені Ярослава Мудрого за адресою: 61024, м. Харків, вул. Пушкінська, 77.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого за адресою: 61024, м. Харків, вул. Пушкінська, 84-а.

Автореферат розіслано 10 травня 2019 р.

**Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради**

О.Р. Дашковська

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Обґрунтування вибору теми дослідження. В сучасних умовах одним із найбільш раціональних та екологічних методів ведення сільського господарства виступає органічне виробництво сільськогосподарської продукції. Воно забезпечує належний захист довкілля, раціональне використання земельних та інших природних ресурсів, дозволяє отримувати якісні та екологічно чисті продукти харчування та сировину.

Невід'ємною складовою органічного сільськогосподарського виробництва виступає органічне землеробство, ведення якого нерозривно пов'язане з використанням відповідних земельних ділянок для вирощування органічної продукції рослинного походження. В Україні функціонують 294 органічних агропідприємств, які використовують 381 тис. га органічних земель. Сьогодні, на жаль, земельно-правові аспекти ведення органічного землеробства не отримали детальної та повної правової регламентації. Йдеться, зокрема, про розроблення та затвердження критеріїв визначення придатності сільськогосподарських угідь, призначених для використання у процесі ведення органічного землеробства, вирішення на законодавчому рівні питань, які стосуються збереження ґрунтів та охорони їх родючості, розроблення та затвердження нормативів їх якісного стану, який би відповідав вимогам вирощування органічної продукції рослинного походження, та ін.

Існує необхідність у юридичному виокремленні сільськогосподарських угідь, на яких вирощується органічна продукція рослинного походження, врахування специфіки їх використання та встановлення їх особливого правового режиму. Відповідні положення потребують правового врегулювання. З урахуванням викладеного, обрана тема дисертаційної роботи є актуальною та відповідає вимогам часу.

Науково-теоретичним підґрунтям дослідження послужили праці таких українських та зарубіжних вчених у галузі аграрного, земельного, екологічного, цивільного, інших галузей юридичної науки, як В. І. Андрейцев, Н. О. Багай, Н. А. Берlach, Г. І. Балюк, О. Г. Бондар, Н. С. Гавриш, О. В. Гафурова, А. П. Гетьман, А. В. Духневич, В. М. Єрмоленко, О. І. Заєць, І. І. Каракаш, Н. Р. Кобецька, Т. О. Коваленко, І. О. Костяшкін, М. В. Краснова, П. Ф. Кулинич, Т. В. Курман, Н. Р. Малишева, В. О. Мельник, А. М. Мірошниченко, В. Л. Мунтян, В. В. Носік, Д. С. Піддубна, В. Д. Сидор, А. М. Статівка, О. М. Туєва, В. Ю. Уркевич, Т. Є. Харитонова, М. В. Шульга та ін.

У дисертації також використано праці представників економічної науки: В. І. Бондар, А. С. Даниленка, Б. М. Данилишина, С. І. Дорогунцева, Н. А. Макаренко, В. І. Марчука, О. Л. Попової, П. Т. Саблука,

В. М. Трегобчука, М. М. Федорова, Т. С. Хачатурова, В. М. Якубів та ін.

Окремі проблеми використання земель в органічному землеробстві були предметом дослідження П. Ф. Кулинич. Деякі аспекти цієї тематики аналізувались Д. С. Піддубною. Однак спеціального комплексного дослідження, присвяченого особливостям використання органічних земель, поки що не проводилось. У зв'язку з цим та з урахуванням формування законодавчої бази в цій сфері дослідження земельно-правових аспектів органічного землеробства актуалізується.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Проблеми правового регулювання використання земельних ділянок для органічного землеробства, що становлять предмет дисертації, відповідають плану науково-дослідницької діяльності кафедри земельного та аграрного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого в межах цільової комплексної програми «Правове забезпечення реалізації політики держави на пріоритетних напрямках економічного розвитку та у сфері екологічної безпеки» (державна реєстрація № 0111U000962). Тема дисертації затверджена вченою радою Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого (протокол № 9 від 18.03.2016 р.).

Мета й завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є комплексне розроблення теоретичних і практичних проблем правового регулювання використання земельних ділянок для органічного землеробства, формулювання наукових висновків, рекомендацій і пропозицій щодо вдосконалення законодавства в цій сфері.

Відповідно до поставленої мети визначено й основні завдання дослідження:

- визначити етапи становлення законодавства щодо ведення органічного землеробства на сільськогосподарських угіддях;
- сформулювати поняття й визначити ознаки органічного землеробства як елемента органічного сільськогосподарського виробництва та правової категорії;
- визначити сутність органічного землеробства як врегульованої правом діяльності з використання сільськогосподарських угідь;
- з'ясувати принципи правового регулювання використання земель у процесі органічного землеробства;
- встановити ознаки земельних ділянок як об'єкта використання для ведення органічного землеробства;
- охарактеризувати суб'єктів права використання земель для ведення органічного землеробства;
- розкрити поняття правових форм використання земельних ділянок для ведення органічного землеробства;
- визначити особливості права приватної власності на землю,

оренди та емфітевзису як правових форм використання земельних ділянок для ведення органічного землеробства.

Об'єктом дослідження виступають суспільні відносини у сфері використання та охорони земель для ведення органічного сільськогосподарського виробництва.

Предметом дослідження є правове регулювання використання земельних ділянок для органічного землеробства.

Методи дослідження. Для досягнення окресленої мети й вирішення поставлених завдань використовувалися загальнонаукові й спеціальні методи пізнання – діалектичний, історико-правовий, формально-логічний (догматичний), формально-юридичний, порівняльно-правовий, системно-структурний, метод моделювання.

Загальнонауковий діалектичний метод став підґрунтям всієї роботи, що дало змогу розглянути правове регулювання використання земельних ділянок для органічного землеробства у взаємозв'язку з іншими правовими явищами, а відповідний нормативно-правовий масив у динаміці його розвитку. Формально-логічний метод дозволив сформулювати низку правових конструкцій, зокрема таких, як: «органічне землеробство», «договір оренди органічних земель», «договір про встановлення емфітевзису щодо органічних земель» тощо, навести їх ознаки. За допомогою історико-правового методу досліджено етапи становлення законодавства щодо ведення органічного землеробства на сільськогосподарських угіддях. Порівняльно-правовий метод застосовувався для співставлення окремих положень земельного законодавства України із законодавством ЄС. Формально-юридичний метод обрано для встановлення змісту окремих приписів земельного законодавства, яке регламентує правові форми використання земельних ділянок для ведення органічного землеробства, правовий статус суб'єктів права використання земель для ведення органічного землеробства. Оперування системно-структурним методом сприяло з'ясуванню принципів правового регулювання використання земель у процесі органічного землеробства, диференціації поняття органічного землеробства тощо. Метод моделювання був застосований при конструюванні та модифікації правових норм, які пропонувалися для внесення змін до чинного законодавства України. Комплексне використання зазначених методів сприяло проведенню повного, об'єктивного і всебічного наукового дослідження.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що дисертація є першою у юридичній науці України комплексною науковою працею, в якій з'ясовано сутність правового регулювання використання земельних ділянок для органічного землеробства, на підставі чого сформульовано наукові висновки і рекомендації з удосконалення чинної

нормативно-правової бази щодо регулювання цієї сфери правовідносин. У результаті проведеного дослідження сформульовано наступні основні висновки і пропозиції, які мають наукову новизну й практичну значимість і виносяться на захист.

У дисертації *вперше*:

– визначено основні етапи становлення законодавства щодо використання земель для органічного землеробства. В основу першого етапу правового підґрунтя регламентації відносин щодо використання сільськогосподарських угідь для ведення органічного землеробства покладено Положення про спеціальні сировинні зони (1996 р.), які за своїм агроекологічним станом визнані придатними для задоволення потреб держави в сировині для виготовлення продуктів дитячого та дієтичного харчування. Порядок надання статусу спеціальної сировинної зони визначений спеціальною постановою Кабінету Міністрів України від 03.10.2007 р. Другий етап пов'язаний з прийняттям Закону України «Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини», який містить норми, що регулюють процес проведення оцінки придатності земель для виробництва органічної продукції, в тому числі рослинного походження. На цьому етапі відбувається конкретизація положень, закріплених даним законом. Йдеться, зокрема, про Детальні правила виробництва органічної продукції (сировини) рослинного походження у процесі використання земель для ведення органічного землеробства, Реєстр виробників органічної продукції та ін.;

– наводиться авторська дефініція правової конструкції «органічне землеробство» як сільськогосподарської діяльності, яка являє собою систему обробки сертифікованих сільськогосподарських угідь, що використовуються для виробництва органічної продукції рослинного походження, та передбачає застосування виробниками такої продукції методів, принципів і правил її вирощування, передбачених законодавством, а також національними та ратифікованими Україною міжнародними стандартами органічного виробництва;

– доведено, що до основних ознак органічних земель відносяться: а) придатність для виробництва органічної продукції, яка підтверджується відповідним сертифікатом; б) використання органічних земель здійснюють спеціалізовані сільськогосподарські господарюючі суб'єкти, включені до Реєстру виробників органічної продукції; в) сертифікованість для потреб органічного землеробства; г) перебування у стані постійного сертифікаційного моніторингу з метою забезпечення відповідності їх якості критеріям якості органічної та екологічно чистої продукції;

– обґрунтовано виділення наступних сучасних основних принципів правового регулювання використання земель у процесі органічного

землеробства: а) пріоритетності використання та забезпечення збереження сертифікованих сільськогосподарських угідь; б) відмови від застосування хімічно синтезованих зовнішніх ресурсів; в) довгострокового підтримання родючості ґрунтів; г) використання живих організмів та методів механічного виробництва; д) забезпечення високого рівня біологічного різноманіття; е) використання в органічному землеробстві процесів, що не завдають шкоди довкіллю, здоров'ю людей, тваринному та рослинному світу; є) екологізації використання сільськогосподарських угідь для органічного землеробства;

– з урахуванням особливостей правового режиму органічних земель обґрунтовано висновок щодо виокремлення у складі Класифікації видів цільового призначення земель самостійного виду цільового призначення сільськогосподарських угідь – для ведення органічного землеробства;

– доведено, що договір про встановлення емфітевзису щодо органічних земель являє собою домовленість між власником сертифікованої органічної земельної ділянки і землекористувачем (оператором) – виробником органічної продукції рослинного походження, зареєстрованим в Реєстрі виробників органічної продукції (сировини), який має відповідний сертифікат, з приводу тимчасового, платного володіння і використання земельної ділянки для сільськогосподарських потреб шляхом передачі даного права власником земельної ділянки оператору зі збереженням за її власником права розпорядження цією земельною ділянкою.

Удосконалено:

– визначення таких правових конструкцій: поняття *органічних земель*, якими слід вважати сертифіковані для органічного виробництва сільськогосподарські угіддя, що перебувають у власності або в користуванні господарюючих суб'єктів, які включені до Реєстру виробників органічної продукції та виробляють чи мають намір виробляти і реалізовувати органічну сільськогосподарську продукцію, а також знаходяться у стані постійного сертифікаційного моніторингу з метою забезпечення відповідності якісного стану угідь критеріям якості органічної продукції; поняття *принципів правового регулювання використання органічних земель*, під якими слід розуміти основні керівні ідеї та засади, що визначають напрями та характер використання цих земель;

– позицію щодо права орендодавця вимагати від орендаря збереження родючості ґрунтів шляхом перевірки не рідше ніж один раз на три роки стану орендованої земельної ділянки на відповідність показникам агрохімічного паспорта земельної ділянки, що повинно стосуватися в тому числі й передачі в оренду земельної ділянки приватної власності.

Набули подальшого розвитку науково-теоретичні ідеї, положення,

висновки й рекомендації щодо:

- уточнення правового режиму органічних земель, який стосується забезпечення їх належної охорони від забруднення та засмічення, виснаження та погіршення якісного стану цих земель;

- формування принципу пріоритету права приватної власності на землі сільськогосподарського призначення, зокрема сільськогосподарські угіддя, які використовуються для ведення органічного землеробства;

- необхідності постійного моніторингу та контролю за якісним станом органічних земель, які використовуються на умовах оренди, при поновленні відповідних договорів та укладенні додаткових угод шляхом долучення до кожної додаткової угоди агрохімічного паспорта поля (земельної ділянки) незалежно від того, коли останній раз він був виданий;

- закріплення в договорі оренди земельної ділянки обов'язковості вимоги (обов'язку) щодо дотримання орендарем екологічної безпеки землекористування та збереження родючості ґрунтів, додержання положень законодавства про виробництво та обіг органічної продукції та сировини у випадку передачі в оренду сертифікованої земельної ділянки сільськогосподарського призначення, яка буде використовуватися для виробництва органічної продукції рослинного походження.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що сформульовані в дисертаційній роботі рекомендації сприятимуть удосконаленню правового регулювання використання земельних ділянок для органічного землеробства, а також забезпеченню ефективного і належного захисту інтересів власників та користувачів органічних земель.

Положення й висновки дисертації можуть бути використані:

- *у науково-дослідницькій сфері* – для подальшого теоретичного дослідження проблем правового регулювання використання земельних ділянок для органічного землеробства;

- *у нормотворчій діяльності* – як теоретичний матеріал при опрацюванні проектів нормативно-правових актів, внесенні змін і доповнень до чинного земельного законодавства в сфері використання земельних ділянок для ведення органічного землеробства;

- *у правозастосовній діяльності* – для підвищення ефективності реалізації норм земельного права;

- *у навчальному процесі* – при викладанні курсу «Земельне право» та відповідних спецкурсів земельно-правового спрямування у юридичних закладах вищої освіти, підготовці навчальних програм, підручників, навчальних, методичних та довідкових посібників, а також у науково-дослідницькій роботі студентів.

Апробація матеріалів дисертації. Положення й висновки цієї дисертаційної роботи обговорювалися і були схвалені на засіданнях кафедри

земельного та аграрного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

Наукові висновки й рекомендації з проблем правового регулювання використання земельних ділянок для органічного землеробства відображені в опублікованих статтях і тезах доповідей та наукових повідомлень.

Окремі положення дисертації доповідалися на міжнародних науково-практичних конференціях, серед яких: «Актуальні питання реформування правової системи» (м. Луцьк, 24 – 25 червня 2016 р.), «Юридична осінь 2016 року» (м. Харків, 15 листопада 2016 р.), «Приоритетные направления развития экологического, земельного и аграрного права» (м. Мінськ, 30 березня 2017 р.), «Правові проблеми державно-приватного партнерства в умовах євроінтеграції» (м. Одеса, 2 – 4 червня 2017 р.), «Правові засади ведення органічного землеробства» (м. Харків, 29 – 30 вересня 2017 р.), «Пріоритетні напрями розвитку аграрного законодавства і права в сучасних умовах» (м. Харків, 20 квітня 2018 р.), «Третє зібрання фахівців споріднених кафедр щодо обговорення стратегії еволюції аграрних, земельних, екологічних та природоресурсних правовідносин у контексті інтеграційного розвитку України» (м. Одеса, 7 – 10 червня 2018 р.).

Структура й обсяг дисертації зумовлені предметом, метою і завданнями дослідження, логікою і послідовністю розкриття теми й викладення його результатів. Робота складається зі вступу, двох розділів, які налічують сім підрозділів, висновків, списку використаних джерел і додатку. Загальний обсяг дисертаційної роботи складає 202 сторінки, з яких основного тексту – 177 сторінок. Список використаних джерел налічує 214 найменувань та займає 22 сторінки, додаток – 3 сторінки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовується вибір теми дисертації, визначаються мета й завдання дослідження, стан наукового опрацювання проблеми; характеризуються об'єкт, предмет і методи дослідження; розкриваються отримані внаслідок наукових пошуків основні результати дослідження, їх наукова новизна, теоретичне і практичне значення, наводиться інформація про форми їх апробації.

Розділ 1 «Правові засади ведення органічного землеробства на сільськогосподарських угіддях» складається з чотирьох підрозділів.

У *підрозділі 1.1 «Становлення та розвиток законодавства щодо ведення органічного землеробства на сільськогосподарських угіддях»* здійснено ретроспективний аналіз становлення законодавства щодо ведення органічного землеробства в межах відповідних сільськогосподарських угідь

як складової законодавства про органічне виробництво, обіг та маркування органічної продукції, яке відбулося на теренах незалежної України і пройшло як мінімум два відносно самостійних, але нерозривно пов'язаних між собою основні етапи.

З'ясовано, що започаткування першого етапу пов'язано із прийняттям у 1995 р. Закону України «Про пестициди і агрохімікати», яким встановлений порядок застосування засобів хімізації землеробства при обробці сільськогосподарських угідь. Цей закон фактично був покладений в основу правового підґрунтя регламентації відносин у сфері органічного виробництва взагалі й у тому числі органічної продукції рослинного походження, яка вирощувалась на відповідних земельних ділянках, що мали статус спеціальних сировинних зон. Такими зонами визнавалися земельні ділянки сільськогосподарського призначення, які за своїм якісним станом відповідали встановленим вимогам і використовувалися для виготовлення продуктів дитячого та дієтичного харчування. В межах даного етапу постановою Кабінету Міністрів України був затверджений Порядок надання статусу спеціальної зони з виробництва сировини, що використовувалася для виготовлення продуктів дитячого та дієтичного харчування.

Відносно самостійний другий етап становлення законодавства щодо ведення органічного землеробства з використанням відповідних сільськогосподарських угідь започаткований із прийняттям Закону України «Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини», який вперше здійснив комплексне правове регулювання відносин у сфері органічного виробництва. Законодавчі положення, присвячені правовій регламентації, в тому числі і земельних відносин, отримують свій розвиток та деталізацію. Це стосується, зокрема, порядку оцінки придатності земель (ґрунтів) для виробництва органічної продукції рослинного походження. На цьому етапі здійснюється адаптація вітчизняного законодавства, яке регулює відносини у названій сфері, до законодавства ЄС. Другий етап продовжується і до сьогодні, про що свідчить, наприклад, прийняття Закону України «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції», який містить характеристики правового режиму кожної з агропромислових галузей, в тому числі й органічного землеробства.

Зроблено висновок, що підвалини правового регулювання суспільних відносин, які формуються у сфері органічного виробництва і в тому числі з використання сільськогосподарських угідь у процесі органічного землеробства, в основному створено. В подальшому відповідне законодавство має розвиватися та вдосконалюватися. На жаль, в Земельному кодексі України поки що відсутні спеціальні приписи, які б віддзеркалювали специфіку використання, охорони та відтворення сільськогосподарських

угідь, які використовуються для ведення органічного землеробства, тобто виробництва органічної продукції (сировини) рослинного походження.

У підрозділі 1.2 «Органічне землеробство як елемент органічного сільськогосподарського виробництва та правова категорія» проведено аналіз сутності категорії «органічне землеробство» у співвідношенні з такими поняттями, як «органічне виробництво», «органічне сільське господарство», «землеробство», «органічне рослинництво».

З'ясовано, що до складу органічного рослинництва передусім входить органічне землеробство, яке пов'язане з використанням відповідних земельних ділянок для вирощування культурних сільськогосподарських рослин. Стосовно ж органічного виробництва, пов'язаного з заготівлею об'єктів рослинного світу, яке законодавець називає в якості окремої складової органічного рослинництва, напрошується висновок, що воно не може відноситись до органічного землеробства. Отже словосполучення «органічне рослинництво» ширше за своїм змістом ніж категорія «органічне землеробство».

Проводиться дослідження специфічних ознак органічного землеробства, які мають бути закріплені на законодавчому рівні. До таких ознак слід відносити наступні: а) нерозривний зв'язок органічного землеробства із землею як головним засобом виробництва; б) здійснюється в межах агросфери.

Запропоновано в чинному національному законодавстві застосовувати саме термін «органічне землеробство» у складі органічного рослинництва як юридичну категорію, яку логічно визначати наступним чином – це сільськогосподарська діяльність, що являє собою систему обробки сертифікованих земель сільськогосподарського призначення, які використовуються для ведення органічного землеробства, і передбачає застосування фізичними або юридичними особами – виробниками органічної продукції рослинного походження (операторами) методів, принципів і правил вирощування такої сільськогосподарської продукції, передбачених законом, а також іншими національними та ратифікованими Україною міжнародними стандартами органічного виробництва.

Підрозділ 1.3 «Сутність органічного землеробства як врегульованої правом діяльності з використання сільськогосподарських угідь» присвячено дослідженню органічного землеробства як діяльності відповідних суб'єктів з використання сертифікованих сільськогосподарських угідь, врегульованої нормами земельного, екологічного, аграрного та інших галузей права.

Обґрунтовано положення про те, що виробництво органічної продукції рослинного походження при веденні органічного землеробства – новітня, адаптована до навколишнього природного середовища система господарювання, яка виходить із цілісного підходу та полягає у такому

веденні виробництва, за якого забезпечується його сталий розвиток задля забезпечення потреб теперішнього і майбутнього поколінь в органічній продукції рослинництва.

У підрозділі 1.4 «Принципи правового регулювання використання земель у процесі органічного землеробства» визначено керівні засади, які скеровують напрями та обсяг впливу на відповідні суспільні відносини.

Системний аналіз чинного законодавства, яке регулює відносини у сфері виробництва органічної продукції рослинного походження, свідчить, що законодавець пішов шляхом заборони застосування хімічних добрив, пестицидів та інших агрохімікатів. Використання названих синтетичних матеріалів в органічному землеробстві може негативно впливати на якість сільськогосподарської продукції та якість ґрунтів, які використовуються для вирощування органічної продукції рослинного походження. Окрім заборони на використання штучно створених хімічних матеріалів у процесі органічного землеробства законодавець започатковує регламентацію відносин, які стосуються вирощування «формуючих ґрунт» культур.

До основних принципів правового регулювання використання земель у процесі органічного землеробства запропоновано відносити: 1) пріоритет використання сертифікованих сільськогосподарських угідь та забезпечення збереження їх для органічного землеробства; 2) екологічна безпека як основа при виборі способів, методів та технологій використання земель для органічного землеробства; 3) обов'язковість вжиття заходів із запобігання погіршення якісного стану угідь та заходів з їх відновлення; 4) збереження і відтворення родючості угідь методами, які оптимізують їхню біологічну активність; 5) використання в органічному землеробстві процесів та технологій, що не завдають шкоди довкіллю та здоров'ю людей; 6) відмова від використання хімічно синтезованих зовнішніх ресурсів.

Розділ 2 «Правові форми використання земельних ділянок для ведення органічного землеробства» складається з трьох підрозділів.

У підрозділі 2.1 «Ознаки земельних ділянок як об'єкта використання для ведення органічного землеробства» проведено аналіз основних характерних ознак, наявність яких зумовлює необхідність виокремлення відповідних земель, що використовуються для ведення органічного землеробства.

Чинне земельне законодавство не виділяє земель органічного землеробства у складі земель сільськогосподарського призначення. Для використання цих земель у процесі виробництва органічної продукції рослинного походження особливого значення набуває придатність їх для досягнення вказаної мети. Визначення такої придатності покладено на центральний орган виконавчої влади, який реалізує державну політику із здійснення державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього

природного середовища, раціонального використання, відтворення і охорони природних ресурсів, у галузі земельних відносин.

Органічними землями запропоновано вважати визначені землевпорядною документацією сертифіковані земельні ділянки в межах сільськогосподарських угідь та надані в користування чи передані у власність для вирощування органічної продукції (сировини) рослинного походження за допомогою таких органічних речовин, яким властива споживча якість та безпека для життя і здоров'я людини та довкілля, особами, що мають статус виробників (операторів) екологічно чистої продукції (сировини) рослинного походження, або призначені для цих цілей.

У підрозділі 2.2 «*Суб'єкти права користування землями для ведення органічного землеробства*» надано характеристику особливостям правового статусу суб'єктів органічного землекористування.

Суб'єктом права користування земельною ділянкою для ведення органічного землеробства виступає оператор, яким згідно із законом визнається юридична особа чи фізична особа – підприємець, яка займається виробництвом органічної продукції рослинного походження відповідно до вимог законодавства у сфері органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції та зареєстрована в Реєстрі виробників органічної продукції.

Доводиться, що особа, яка передовсім займається саме виробництвом органічної продукції, повинна виступати носієм земельних прав, тобто будучи власником чи користувачем, здійснювати використання відповідної сертифікованої земельної ділянки. Серед виробників сільськогосподарської продукції – юридичних осіб зазвичай розрізняють спеціалізовані та неспеціалізовані для здійснення сільськогосподарської діяльності. Діяльність відповідних суб'єктів з використання сільськогосподарських угідь, в тому числі й для ведення органічного землеробства, за своїм характером слід відносити до сільськогосподарської. З'ясовано, що громадяни безпосередньо не можуть отримати земельну ділянку для органічного землеробства, тобто виробництва органічної продукції рослинного походження. Разом з тим закон не виключає можливості ведення органічного землеробства, наприклад, на земельних ділянках для ведення особистого селянського господарства, ведення товарного сільськогосподарського виробництва, фермерського господарства за умови, що громадянин матиме статус фізичної особи – підприємця та буде зареєстрований в Реєстрі виробників органічної продукції.

Підрозділ 2.3 «*Поняття правових форм використання земельних ділянок для ведення органічного землеробства*» містить три складові, в яких проведено дослідження категорії «правова форма використання земель» та її різновидів. Визначено, що правовою формою використання земельної

ділянки для органічного землеробства слід вважати закріплену законодавством юридичну модель експлуатації відповідної сертифікованої ділянки, яка ґрунтується на певному речовому чи зобов'язальному праві, тобто правовому титулі на цю ділянку та визначає конкретні особливості її спеціального правового режиму.

У підрозділі 2.3.1 *«Право приватної власності на землю – основна правова форма використання земель для ведення органічного землеробства»* обґрунтовується позиція, згідно з якою найбільш оптимальним належним економічним важелем, здатним примусити ефективно запрацювати господарські механізми при використанні земель для ведення органічного землеробства, виступає приватна власність на землю.

Підрозділ 2.3.2 *«Оренда як провідна форма використання земель для ведення органічного землеробства»* присвячений аналізу орендно-земельних відносин, які формуються у процесі ведення органічного землеробства.

Доведено, що договором оренди органічних земель як складовою земель сільськогосподарського призначення слід вважати засноване на договорі строкове платне володіння і користування ділянкою сертифікованих органічних земель, необхідної орендареві, зареєстрованому в реєстрі виробників органічної продукції, для ведення органічного землеробства як специфічної підприємницької діяльності за умови відновлення, збереження та планомірного підвищення якісного стану органічних земель. При передачі в оренду сертифікованої земельної ділянки для ведення органічного землеробства в договір оренди має включатися вимога (обов'язок) щодо дотримання орендарем екологічної безпеки землекористування та збереження родючості ґрунтів.

Право орендодавця вимагати від орендаря органічної земельної ділянки збереження родючості її ґрунтів шляхом перевірки не рідше ніж один раз на три роки стану цієї ділянки на відповідність показникам агрохімічного паспорта повинно стосуватися в тому числі й орендованої органічної земельної ділянки, що перебуває у приватній власності.

Підрозділ 2.3.3 *«Емфітевзис як альтернативна форма використання земель для ведення органічного землеробства»* досліджуються особливості цієї форми використання органічних земель.

Обґрунтовується позиція, згідно з якою сільськогосподарські потреби, які задовольняються за рахунок земельних ділянок на титулі емфітевзису, слід тлумачити як те, без чого не може обійтися сільське господарство, та все, що стосується саме сільського господарства, включаючи і виробництво органічної продукції рослинного походження.

Серед факторів, які створюють переваги емфітевзису над орендою як формою використання земель для ведення органічного землеробства,

виокремлюються строки, плата за землю та можливість відчуження відповідних прав. Названі фактори забезпечують гнучкість в узгодженні істотних умов договору емфітевзису і є більш вигідними для сторін.

Договір про встановлення емфітевзису являє собою угоду між власником сертифікованої земельної ділянки і землекористувачем, зареєстрованим в Реєстрі виробників органічної продукції, з приводу оплатного, строкового надання права володіння та користування земельною ділянкою для сільськогосподарських потреб власником такої ділянки землекористувачу зі збереження за її власником права розпорядження цією ділянкою.

ВИСНОВКИ

У дисертації зроблено теоретичне узагальнення і подається вирішення наукового завдання, що полягає у з'ясуванні сутності правового регулювання використання земельних ділянок для органічного землеробства, формулюванні наукових висновків і рекомендацій з удосконалення чинної нормативно-правової бази щодо регулювання цієї сфери правовідносин. Ключові теоретичні та практичні результати дослідження дають змогу сформулювати наступні висновки і пропозиції:

1. Становлення вітчизняного законодавства щодо ведення органічного землеробства на сільськогосподарських угіддях відбувається в межах двох відносно самостійних, але нерозривно пов'язаних між собою, основних етапів. Започаткування першого з них пов'язано з прийняттям Закону України «Про пестициди і агрохімікати», який заклав законодавчу основу регулювання відносин, які стосувалися використання земельних ділянок сільськогосподарського призначення, що мали статус спеціальних сировинних зон. Правовий режим цих земельних ділянок був обмежувальним. Особливість другого етапу становлення законодавства щодо ведення органічного землеробства полягає в тому, що з прийняттям у 2013 році Закону України «Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини» законодавчі положення, присвячені правовій регламентації земельних відносин, отримують свій розвиток та деталізацію. Це стосується, зокрема, порядку оцінки придатності земель (грунтів) для виробництва органічної продукції рослинного походження, адаптації вітчизняного законодавства до законодавства ЄС та ін.

2. Під органічним землеробством як правовою категорією слід розуміти сільськогосподарську діяльність, яка являє собою систему обробки сертифікованих сільськогосподарських угідь, що використовуються зареєстрованими в Реєстрі виробниками органічної продукції для

виробництва органічної продукції рослинного походження, та передбачає застосування її виробниками методів, принципів і правил вирощування такої продукції, передбачених законами і підзаконними нормативно-правовими актами, а також національними та ратифікованими Україною міжнародними стандартами органічного виробництва.

3. Органічне землеробство як врегульована нормами права діяльність з використання сільськогосподарських угідь являє собою суто виробничу діяльність, нерозривно пов'язану з безпосереднім обробітком сертифікованих сільськогосподарських угідь, призначених для конкретно визначеного цільового призначення – виробництво органічної продукції рослинного походження, яка відповідає встановленим вимогам.

4. До основних принципів правового регулювання використання земель у процесі органічного землеробства слід віднести наступні: а) пріоритетності використання та забезпечення збереження сертифікованих сільськогосподарських угідь; б) відмови від застосування хімічно синтезованих зовнішніх ресурсів; в) довгострокового підтримання родючості ґрунтів; г) використання живих організмів та методів механічного виробництва; д) забезпечення високого рівня біологічного різноманіття; е) використання в органічному землеробстві процесів, що не завдають шкоди довкіллю, здоров'ю людей, тваринному та рослинному світу; є) екологізації використання сільськогосподарських угідь для органічного землеробства.

5. Органічні землі – це сертифіковані для органічного виробництва сільськогосподарські угіддя, що перебувають у власності або в користуванні господарюючих суб'єктів, які включені до Реєстру виробників органічної продукції та виробляють чи мають намір виробляти і реалізовувати органічну сільськогосподарську продукцію, а також знаходяться у стані постійного сертифікаційного моніторингу з метою забезпечення відповідності якісного стану угідь критеріям якості органічної продукції. Такі землі характеризуються наступними основними ознаками: а) придатність для виробництва органічної продукції, яка підтверджується відповідним сертифікатом; б) використання органічних земель здійснюють спеціалізовані сільськогосподарські господарюючі суб'єкти, включені до Реєстру виробників органічної продукції; в) сертифікованість для потреб органічного землеробства; г) перебування у стані постійного сертифікаційного моніторингу з метою забезпечення відповідності їх якості критеріям якості органічної та екологічно чистої продукції.

6. Найбільш оптимальним належним економічним важелем, здатним примусити ефективно запрацювати господарські механізми при використанні земель для ведення органічного землеробства, виступає приватна власність на землю.

7. Особливість приватної власності на земельну ділянку для органічного землеробства як форми її використання на цьому титулі полягає у: 1) заінтересованості суб'єкта в здійсненні цього права; 2) визначенні меж здійснення прав та обов'язків власника ділянки; 3) наявності механізму захисту цього права.

8. З урахуванням необхідності постійного моніторингу та контролю за якісним станом органічних земель, які використовуються на умовах оренди, при поновленні відповідних договорів та укладенні додаткових угод було б доцільним долучати до конкретної додаткової угоди агрохімічний паспорт поля (земельної ділянки) незалежно від того, коли останній раз він був виданий.

9. Договором оренди органічних земель як складовою земель сільськогосподарського призначення слід вважати засноване на договорі строкове платне володіння і користування ділянкою сертифікованих органічних земель, необхідної орендареві, зареєстрованому в Реєстрі виробників органічної продукції, для ведення органічного землеробства як підприємницької діяльності за умови відновлення, збереження та планомірного підвищення якісного стану органічних земель.

10. Використання сертифікованих сільськогосподарських угідь для органічного землеробства – самостійний вид цільового призначення органічних земель. Це має бути закріплено і в Класифікації видів цільового призначення земель.

11. Серед факторів, які створюють переваги договору про встановлення емфітевзису над договором оренди, слід виокремлювати строки, плату за землю та можливість відчуження відповідних прав. Саме вони забезпечують гнучкість в узгодженні істотних умов договору емфітевзису і є більш вигідними для його сторін.

12. Договір про встановлення емфітевзису являє собою угоду між власником сертифікованої земельної ділянки сільськогосподарського призначення і землекористувачем (емфітевстою) з приводу оплатного, строкового надання права володіння та користування земельною ділянкою для сільськогосподарських потреб власником земельної ділянки землекористувачу зі збереженням за її власником права розпорядження цією ділянкою.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковано основні результати дисертації:

1. Циліурік Р. А. Органічне землеробство як елемент органічного

сільськогосподарського виробництва: теоретико-правові засади. *Порівняльно-аналітичне право*. 2017. № 6. С. 180–183. URL: http://www.pap.in.ua/6_2017/53.pdf.

2. Цилюрик Р. А. Юридичний консалтинг у сфері використання земель для ведення органічного землеробства. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2017. Вип. 6. Т. 3. С. 113–118.

3. Цилюрик Р. А. Правовая регламентация ведения органического земледелия в Украине. *Legea și viața (Republica Moldova)*. 2018. № 2/2 (314). С. 106–109.

4. Цилюрик Р. А. Законодавство у сфері використання земель для органічного землеробства: започаткування та розвиток. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки»*. 2018. Вип. 3. Т. 2. С. 19–23.

5. Цилюрик Р. А. Понятие земель для ведения органического земледелия. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція»*. 2018. № 33. С. 116–119.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

6. Цилюрик Р. А. Становлення правової основи використання земель для органічного землеробства. *Актуальні питання реформування правової системи*: зб. матер. VIII Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Луцьк, 24 – 25 червня 2016 р.) / Східноєвропейський нац. ун-т. Луцьк: Вежа-Друк, 2016. С. 232–234.

7. Цилюрик Р. А. До питання розвитку законодавства у сфері органічного землеробства. *Юридична осінь 2016 року*: зб. тез доп. та наук. повідомл. учасників всеукр. наук. конф. молодих учених (м. Харків, 15 листоп. 2016 р.) / Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, Рада молодих учених, Студент. наук. т-во. Харків: НЮУ ім. Ярослава Мудрого, 2016. С. 162–164.

8. Цилюрик Р. А. К началу дискуссии об органическом земледелии как правовой категории. *Приоритетные направления развития экологического, земельного и аграрного права*: матер. Респ. круглого стола, приуроч. к юбилею д-ра юрид. наук, проф. Т. И. Макаровой (г. Минск, 30 марта 2017 г.) / редкол.: С. А. Балашенко [и др.]. Минск: Изд. центр БГУ, 2017. С. 226–229.

9. Цилюрик Р. А. Особливості правового регулювання використання земель для органічного землеробства. *Правові проблеми державно-приватного партнерства в умовах євроінтеграції*: збірн. матер. Міжнар. конгресу, присвяч. 20-річчю Національного університету «Одеська юридична академія» (м. Одеса, 2 – 4 червня 2017 р.) / відп. ред.: Є. О. Харитонов, О. І. Харитонova, Т. Є. Харитонova. Одеса: Юридична література, 2017. С. 252–254.

10. Циліорик Р. А. До питання про суб'єктний склад правовідносин у сфері органічного землеробства. *Правові засади ведення органічного землеробства*: матер. міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 29 – 30 верес. 2017 р.). Харків: Доміно, 2017. С. 230–233.

11. Циліорик Р. А. Поняття земель для ведення органічного землеробства в аграрному праві. *Пріоритетні напрями розвитку аграрного законодавства і права в сучасних умовах*: матер. наук.-практ. конф. (м. Харків, 20 квітня 2018 р.) / за заг. ред. А. М. Статівки. Харків: Юрайт, 2018. С. 348–354.

12. Циліорик Р. А. Актуальні правові питання охорони земель для ведення органічного землеробства. *Третє зібрання фахівців споріднених кафедр щодо обговорення стратегії еволюції аграрних, земельних, екологічних та природоресурсних правовідносин у контексті інтеграційного розвитку України*: збірн. матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 7 – 10 червня 2018 р.) / відп. ред. д.ю.н., доц. Т. Є. Харитонова, к.ю.н., доц. Х. А. Григор'єва. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2018. С. 239–241.

АНОТАЦІЯ

Циліорик Р. А. Правове регулювання використання земельних ділянок для органічного землеробства. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.06 «Земельне право; аграрне право; екологічне право; природоресурсне право». – Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, Міністерство освіти і науки України, Харків, 2019.

Дисертацію присвячено комплексному теоретичному та практичному дослідженню правового регулювання використання земельних ділянок для органічного землеробства, характеристиці становлення та розвитку законодавства в сфері ведення органічного землеробства на сільськогосподарських угіддях, а також дослідженню поняття й визначення ознак органічного землеробства як елемента органічного сільськогосподарського виробництва та правової категорії. Здійснено аналіз сутності органічного землеробства як врегульованої правом сільськогосподарської діяльності щодо використання сільськогосподарських угідь. У роботі з'ясовано принципи правового регулювання використання земель у процесі органічного землеробства, встановлено ознаки земельних ділянок як об'єкта використання для ведення органічного землеробства, а також охарактеризовано суб'єктів права використання земель для ведення органічного землеробства.

Проведено науково-теоретичний аналіз поняття правових форм використання земельних ділянок для ведення органічного землеробства.

У дисертації визначено особливості права приватної власності на землю, оренди та емфітевзису як правових форм використання земельних ділянок для ведення органічного землеробства.

Обґрунтовано пропозиції щодо внесення змін і доповнень до нормативно-правових актів у сфері земельного права з метою вдосконалення правового регулювання даної сфери правовідносин.

Ключові слова: органічне землеробство, органічні землі, органічне сільське господарство, органічне рослинництво, органічна продукція, оператор, сільськогосподарські угіддя.

АННОТАЦИЯ

Цилюрик Р. А. Правовое регулирование использования земельных участков для органического земледелия. – Квалификационный научный труд на правах рукописи.

Диссертация на соискание учёной степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.06 «Земельное право; аграрное право; экологическое право; природоресурсное право». – Национальный юридический университет имени Ярослава Мудрого, Министерство образования и науки Украины, Харьков, 2019.

Диссертация посвящена комплексному теоретическому и практическому исследованию правового регулирования использования земельных участков для органического земледелия, характеристике становления и развития законодательства в сфере ведения органического земледелия на сельскохозяйственных угодьях. В основу первого этапа правовой основы регламентации отношений по использованию сельскохозяйственных угодий для ведения органического земледелия положено Положение о специальных сырьевых зонах (1996 г.). Порядок предоставления статуса специальной сырьевой зоны по производству сырья, используемой для изготовления продуктов детского и диетического питания, утверждён специальным постановлением Кабинета Министров Украины от 3 октября 2007 г. Второй этап связан с принятием Закона Украины «О производстве и обороте органической сельскохозяйственной продукции и сырья», который содержит нормы, регулирующие процесс проведения оценки пригодности земель для производства органической продукции, в том числе растительного происхождения.

Приводится авторская дефиниция правовой конструкции «органическое земледелие» как сельскохозяйственной деятельности, которое представляет собой систему обработки сертифицированных сельскохозяйственных угодий, используемых для производства органической продукции растительного происхождения, и предусматривает применение производителями такой продукции методов, принципов и

правил её выращивания, предусмотренных законодательством, а также национальными и ратифицированными Украиной международными стандартами органического производства. Определены признаки органического земледелия.

Осуществлён анализ сущности органического земледелия как урегулированной правом сельскохозяйственной деятельности по использованию сельскохозяйственных угодий. В работе обосновано выделение следующих современных основных принципов правового регулирования использования земель в процессе органического земледелия: а) приоритетности использования и обеспечения сохранности сертифицированных сельскохозяйственных угодий; б) отказа от применения химически синтезированных внешних ресурсов; в) долгосрочного поддержания плодородия почв; г) использования живых организмов и методов механического производства; д) обеспечения высокого уровня биологического разнообразия; е) использования в органическом земледелии процессов, не наносящих вред окружающей среде, здоровью людей, животному и растительному миру; ж) экологизации использования сельскохозяйственных угодий для органического земледелия. Охарактеризованы субъекты права использования земель для ведения органического земледелия.

Аргументирована позиция, согласно которой договор об установлении эмфитевзиса в отношении органических земель представляет собой договоренность между владельцем сертифицированного органического земельного участка и землепользователем (оператором) – производителем органической продукции растительного происхождения, зарегистрированным в Реестре производителей органической продукции (сырья), который имеет соответствующий сертификат, по поводу временного, платного владения и пользования земельным участком для сельскохозяйственных нужд путём передачи данного права собственником земельного участка оператору с сохранением за её владельцем права распоряжения этим земельным участком.

С учётом особенностей правового режима органических земель обоснован вывод относительно выделения в составе Классификации видов целевого назначения земель самостоятельного вида целевого назначения сельскохозяйственных угодий – для ведения органического земледелия. Обоснована необходимость утверждения Примерного договора об установлении эмфитевзиса по использованию органических земель для выращивания органической продукции растительного происхождения, предложена и разработана основа его проекта.

Проведён научно-теоретический анализ понятия правовых форм использования земельных участков для ведения органического земледелия.

В диссертации определены особенности права частной собственности на землю, аренды и эмпфитевзиса как правовых форм использования земельных участков для ведения органического земледелия.

Обоснованы предложения по внесению изменений и дополнений в нормативно-правовые акты в сфере земельного права в целях совершенствования правового регулирования данной сферы правоотношений.

Ключевые слова: органическое земледелие, органические земли, органическое сельское хозяйство, органическое растениеводство, органическая продукция, оператор, сельскохозяйственные угодья.

SUMMARY

Tsyliuryk R. A. Legal regulation of use of land for organic farming. – Qualifying scientific work on the manuscript.

The dissertation for obtaining the scientific degree of candidate of legal sciences, specialization 12.00.06 «Land Law; Agrarian Law; Ecological Law; Natural Resources Law». – Yaroslav Mudryi National Law University, the Ministry of Education and Science of Ukraine, Kharkiv, 2019.

The dissertation is devoted to a comprehensive theoretical and practical investigation of the legal regulation of land use for organic farming, the characteristics of the formation and development of legislation in the field of organic farming on agricultural land, as well as the study of the concept and definition of organic farming as an element of organic agricultural production and legal category. The analysis of the essence of organic farming, as legal agricultural activity regarding the use of agricultural land has been carried out. The work clarifies the principles of legal regulation of land use in the process of organic farming, establishes features of land plots as an object of use for conducting organic farming, and also characterizes the subjects of land use rights for conducting organic farming.

A scientific-theoretical analysis of the concept of legal forms of use of land for conducting organic farming has been thoroughly analyzed. The dissertation defines to the private features, land lease and emphyteusis as legal forms of land use for conducting organic farming. Substantiated proposals for making changes and additions to regulations in the field of land law in order to improve the legal regulation of this area of legal relations.

Key words: organic farming, organic land, organic agriculture, organic plant growing, organic produce, operator, agricultural land.

Відповідальний за випуск:

кандидат юридичних наук, доцент Гордєєв В. І.

Підписано до друку 05.04.2019 р. Формат 60х90/16.

Папір офсетний. Віддруковано на ризографі.

Умовн. друк. арк. 0,7. Облік.-вид. арк. 0,9.

Тираж 100 прим. Зам № 517

Друкарня
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
61024, м. Харків, вул. Пушкінська, 77